

УДК 37.036: 147

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

доктор педагогічних наук, Дяченко М. Д.

Класичний приватний університет, Україна, Запоріжжя

Розкрито значення культури професійного спілкування сучасного фахівця в контексті його професійної культури, узагальнено наукові підходи до розуміння сутності культури професійного спілкування. Висвітлено погляди вчених на роль комунікативної культури у фаховій діяльності людини, проаналізовано сучасні дефініції культури професійного спілкування. Окреслено специфіку мовленнєвих умінь особистості, визначено структурні компоненти культури професійного спілкування. Підкреслюється, що культура професійного мовлення є невід'ємним складником готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Наголошується на необхідності формування культури професійного спілкування у майбутніх фахівців.

Ключові слова: комунікативна компетенція, культура, майбутній фахівець, мова, мовлення, професійне спілкування, професіоналізм.

доктор педагогических наук, Дяченко М. Д. Научные подходы к пониманию сущности культуры профессионального общения будущих специалистов / Классический приватный университет, Украина, Запорожье

Раскрыто значение культуры профессионального общения современного специалиста в контексте его профессиональной культуры, обобщены научные подходы к пониманию сущности культуры профессионального общения. Освещены взгляды ученых на роль коммуникативной культуры в профессиональной деятельности человека, проанализированы современные дефиниции культуры профессионального общения. Очерчена специфика речевых умений личности, определены структурные компоненты культуры профессионального общения. Подчеркивается, что культура профессиональной речи является неотъемлемой составляющей готовности будущего специалиста к профессиональной деятельности. Отмечается необходимость формирования культуры профессионального общения у будущих специалистов.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, культура, будущий специалист, язык, речь, профессиональное общение, профессионализм.

doctor of pedagogical Sciences, Dyachenko M. D. Scientific approaches to understanding the essence of the culture of professional communication of future specialists / Classic Private University, Ukraine, Zaporozhye

The value of the culture of professional communication of the modern specialist in the context of his professional culture, a generalized scientific approaches to the understanding of the essence of the culture of professional communication. Lit views of scientists on the role of communicative culture in professional activity of a person, analyzes the current definition of the culture of professional communication. Outlined the specifics of the communicative skills of the individual, the structural components of the culture of professional communication. It is stressed that the culture of professional speech is an integral component of readiness of future specialist for professional activity. The necessity of the formation of culture of the professional communication of future specialists.

Key words: communicative competence, culture, the future specialist, language, speech, professional communication, professionalism.

Вступ.

У сучасних умовах суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій в Україні актуалізується необхідність перегляду концепції професійної підготовки майбутніх фахівців, ефективність та успішність діяльності яких залежить і від рівня сформованості у них культури професійного спілкування. Професійне спілкування є частиною професіоналізму майбутніх фахівців. Проблема формування професійного мовлення та специфіки її вирішення в контексті підготовки майбутніх фахівців для різних спеціальностей наразі ще потребує додаткового висвітлення і поглибленого системного вивчення, що підкреслює актуальність подібних наукових розвідок.

Формулювання мети статті та завдань.

Мета статті – розкрити значення культури професійного спілкування сучасного фахівця в контексті його професійної культури; узагальнити наукові підходи до розуміння сутності культури професійного спілкування.

Завдання статті: висвітлити погляди вчених на роль комунікативної культури у фаховій діяльності людини, проаналізувати сучасні дефініції культури професійного спілкування, окреслити специфіку мовленнєвих умінь особистості, визначити структурні компоненти культури професійного спілкування майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу статті.

Роль мовленнєвого спілкування у формуванні особистості розкрита в сучасних філософських працях (М. Каган, В. Афанасьєв, Л. Буєва, Ю. Прилюк). Психологи розглядають спілкування як один із видів людської діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонтєв, А. Петровський та ін.).

Проблемі формування комунікативної компетентності як однієї з найважливіших ознак професіоналізму приділяли увагу Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Н. Корольова, Д. Люїс, А. Маркова А. Панфілова, Л. Петровська, А. Сергієнко, Л. Столяренко, О. Федоров та ін.

Наукові погляди на формування культури професійного спілкування відображені в працях С. Амеліної, Л. Анпілогової, В. Беркова, Л. Введенської, М. Зарви, Т. Колбіної, В. Костюка, Л. Петровської, А. Ривіна, Г. Сагач, П. Сопера, Л. Супрун, К. Трофімук, Д. Чубатої, О. Щербакової та ін.

Професійне спілкування – це не лише вільне володіння термінами професійної мови, а й знання етичних принципів і психологічних основ ділової комунікації (як загальне підґрунтя формування духовних якостей майбутніх фахівців) та опанування мовою окремої галузі (як необхідний аспект навчання).

Наразі найвищим рівнем формування мовної особистості й виявом культури спілкування вчені вважають «рівень володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення)» [6, с. 2].

На думку Н. Тоцької, для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування майбутні фахівці повинні мати певний активний лексичний запас із фахової термінології [9, с. 62].

Наукові розвідки в царині психолінгвістики (М. Жинкін, О. Леонтєв, О. Лурія) дають підстави твердити, що для повноцінного спілкування людина повинна мати цілу низку вмінь: по-перше, швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування; по-друге, правильно спланувати своє мовлення; по-третє, знайти адекватні засоби для передачі його змісту. Сам мовленнєвий процес учені визначають як творчий, оскільки одну й ту ж думку різні люди передають по-різному [1, с. 56].

Загалом культура спілкування особистості передбачає засвоєння певних умінь, без яких повноцінне та якісне спілкування – неможливе. Треба вміти не лише чітко формулювати й висловлювати власну точку зору, а й сприймати думки співрозмовника, бути спроможним почути його.

Учені Т. Чмут і Г. Чайка розглядають професійну культуру як відповідність поведінки, мовлення, слухання мови в професійній діяльності загальноприйнятим нормам і принципам, насамперед

моральним, і вимогам, що ставляться до конкретної професії [11, с. 52].

Дослідниця С. Шумовецька зауважує, що специфіка мовленнєвого вміння особистості полягає в тому, що їй постійно доводиться свідомо робити відбір мовних засобів з урахуванням мовленнєвої ситуації, яка, зазвичай, не повторюється, виступаючи завжди в новій якості. При цьому змінюються мотиви, цілі, умови та інші екстралінгвістичні фактори – тому ступінь складності різних варіативних реалізацій треба враховувати в кожному конкретному випадку. Ось чому особистість з високою мовною культурою повинна володіти не стільки навичками, одним із компонентів яких є автоматизм, а мовленнєвими вміннями, що є діями, які складаються з різних операцій, але мають загальну мету, тобто найбільшою мірою відповідають потребам спілкування [12, с. 32].

У цьому контексті вчена називає мовленнєві вміння особистості, необхідні для ведення ефективного спілкування: грамотно та чітко формулювати свою думку; здійснювати основні мовленнєві функції (підтвердити, спростувати, виразити сумнів, схвалити, погодитися, запропонувати, дізнатись, запросити); говорити виразно (вибрати правильний тон розмови, правильну синтагмативність мовлення, поставити логічний наголос, знайти точну інтонацію); висловлюватися цілісно, логічно та зв'язно; говорити самостійно без опори на письмовий текст; висловлювати власну оцінку прочитаного або почутого; передавати у мовленні бачене та результати власних спостережень. Як зауважує С. Шумовецька, цей перелік мовленнєвих умінь дає певне уявлення про операційне наповнення мовної культури особистості. Проте в особистісному плані наявність комунікативних мовленнєвих умінь ще не визначає рівень володіння мовою тією чи іншою людиною [12, с. 33].

На думку В. Момота, високий рівень культури професійно зорієнтованого мовлення забезпечується комплексом умінь, а саме: організаторських, інформативно-перцептивних, контрольних-стимулюючих. Ці вміння, як підкреслює дослідник, взаємодіють в акті спілкування, забезпечуючи здатність спеціаліста до ділового спілкування [7, с. 51]. Учений виокремлює структурні компоненти мовлення фахівців, зауважуючи, що вони забезпечуються сукупністю знань мовця про нормативність мовлення, про психологічні особливості ділового спілкування, тоді як функціональні компоненти мовлення реалізуються сукупністю навичок точного оформлення думки, побудовою діалогічних і монологічних висловлювань відповідно до комунікативного наміру, доцільністю залучення невербальних засобів, набутих навичок контролю та самоконтролю мовленнєвої діяльності. Взаємодія цих компонентів забезпечує високий рівень мовленнєвої культури особистості [7, с. 51].

Загалом структура мовленнєвої культури фахівця охоплює певну суму мовних знань (мовну компетенцію), уміння використовувати ці знання відповідно до умов спілкування (мовленнєву та комунікативну компетенцію), бажання шліфувати власне мовлення, розширювати свої знання як у галузі мови, так і через мову (мовну свідомість).

До найважливіших умінь, що є основою мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця, Н. Тоцька відносить: уміння вести діалог, дотримуючись вимог мовного етикету в різних життєвих ситуаціях; уміння створювати усні монологічні висловлення; уміння адекватно сприймати на слух діалог і монолог, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлювання, використання різних прийомів фіксації почутого залежно від комунікативного завдання; вміння створювати письмові тексти різних стилів і типів, різних жанрів; уміння користуватися різними видами читання [10, с. 16].

Як зазначає авторка дослідження мовленнєвої культури майбутніх учителів Л. Лучкіна, правильність мовлення як перший ступінь у процесі оволодіння літературною мовою вимагає категоричної оцінки різних варіантів (правильно – неправильно, нормативно – ненормативно), а вищі ступені вимагають оцінки (краще, гірше, точніше, доцільніше тощо). Досягнення вищих ступенів мовленнєвої культури – можливе лише за умови володіння нормами літературної мови, тобто серед основних вимог до мовлення універсальною є лише перша вимога – правильності, а інші залежать від різноманітних факторів: мети мовлення, адресата, ситуації тощо [5, с. 22].

Але, як зауважує М. Зубков, правильність мовлення ще не свідчить про належний рівень мови. Можна говорити або писати досить правильно, але надто одноманітно. Такому мовленню бракує творчого підходу, яке досягається вмілим і доцільним уживанням слів різних стилів, різноманітних синтаксичних конструкцій, а також в усному мовленні – багатством інтонацій [3, с. 56].

Нам імponує думка Л. Романової про те, що особливості мови фахівця безпосередньо пов'язані з виконанням ним соціальної ролі, з рівнем культури. Широта відбору лексики, вміння знайти вдале і потрібне слово для вираження певного стану – все це компоненти соціального портрета людини [8, с. 17].

На думку Л. Барановської, знання логічних основ різних видів спілкування – важлива умова ефективності майбутньої професійної діяльності студентів [2, с. 141]. Адже тільки через спілкування здобуваються знання, життєвий досвід, формується особистість. Процес навчання студентів професійного вербального спілкування передбачає: оволодіння досвідом комунікативної діяльності, нагромадженням людством, науково обґрунтованим й узагальненим у

підручниках і посібниках; вироблення вмінь та навичок вступати у психологічний контакт, досягати взаєморозуміння з людьми, різними за віком, інтересами, соціальним статусом. Професійне спілкування повинно допомогти особистості розвиватися, підвищувати свій загальний, інтелектуальний і фаховий рівень. Для цього, як зазначає Я. Януш, кожен фахівець повинен вільно володіти українською мовою, вільно користуватися нею в усіх сферах і особливо – у професійній та офіційно-діловій [14, с. 9].

Оскільки мовленнєва діяльність є відображенням мовної свідомості, то без уважного ставлення мовця до власного мовлення не можна говорити про культуру професійного мовлення майбутнього фахівця. Адже, за словами В. Русанівського, культура мови розпочинається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується і розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов [4, с. 9].

Високий рівень мовленнєвої культури майбутнього фахівця визначається, насамперед комунікативною компетенцією (наявністю в мовця вміння будувати текст в усній чи писемній формі, дотримуючись норм і правил наукового, офіційно-ділового та розмовного стилів). Варто підкреслити, що комунікативна компетенція адекватно й повно відображає картину спілкування особистості в певному професійному колективі, з конкретною людиною, сприяє реалізації усіх функцій мовлення.

Надзвичайно важливим у цьому контексті є питання про культуру професійного мовлення викладача ВНЗ. Як стверджує В. Юкало, «кожен викладач повинен володіти взірцевою українською мовою, дотримуватися правил етики й естетики спілкування, щоби власним прикладом впливати на учнів та оточення, постійно стежити за усним і писемним мовленням студентів, поглиблювати їхні знання про походження та вживання термінів, формувати навички володіння науковим стилем, звертати увагу на оформлення ділових документів, письмових робіт, рефератів, на дотримання бібліографічних стандартів, правил цитування» [13, с. 4].

Поповнення словникового запасу майбутніх фахівців має відбуватися під час вивчення всіх дисциплін, але активізація вже відомої лексики та термінології буде досягатися лише за допомогою різних вправ на заняттях з «Української мови за професійним спілкуванням». Під час засвоєння професійної лексики та термінології ефективним буде виконання різноманітних завдань, розроблених на матеріалі фахових текстів, змістом яких є виділення термінів з певних тем та складання з ними речень та текстів за темами.

Висновки.

Проаналізувавши й узагальнивши наукові підходи до розуміння сутності культури професійного спілкування, розглянувши погляди вчених на роль комунікативної культури у фаховій діяльності в усіх галузях, а особливо – в тих, представниками яких є носії професій типу «людина – людина», можна зробити висновок, що професійне мовлення – цілісне утворення. Структурними компонентами культури професійного спілкування є знання норм літературної мови, фахової термінології, багатства загальноповсякденної лексики; уміння розуміти усні й писемні тексти зі спеціальності (адекватно сприймати закладений у них зміст), створювати грамотно оформлені власні тексти; уміння висловлювати одну й ту ж думку різними мовними способами, адекватно реагуючи на ситуації дійсності за допомогою мовленнєвих дій (речень, фраз, текстів); уміння слухати, чути, розуміти, коректно відповідати на запитання, аргументувати свою думку. Культура професійного мовлення є невід'ємним складником готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, від рівня сформованості якої значною мірою залежать ефективність, результативність, успішність його праці та професійної самореалізації.

Література:

1. Бабенко О. Плекаймо мовну особистість / О. Бабенко // Дивослово. – 2004. – №4. – С. 56–59.
2. Барановська Л. Дидактичний аспект професійного вербального спілкування / Л. Барановська // Педагогіка і психол. проф. освіти. – 2000. – №1. – С. 140–145.
3. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник / М. Г. Зубков. – Х. : ВД «Школа», 2004. – 496 с.
4. Культура української мови: Довідник. / За ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
5. Лучкіна Л. В. Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальноосвітніх дисциплін: Дис. к. пед. н. / Л. В. Лучкіна. – К., 2000. – 232 с.
6. Мацько Л. І. Матимемо те, що зробимо / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2001. – №9. – С. 2–3.
7. Момот В. М. Формування професійно зорієнтованого мовлення у студентів технікумів і коледжів технічного профілю: Дис... к. пед. н. / В. М. Момот. – К., 2002. – 185 с.
8. Романова Л. Я. Формування професійного функціонального мовлення учнів ліцею при вивченні економічних дисциплін: Дис... к. пед. н. / Л. Я. Романова. – К., 2000. – 222 с.
9. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. – 2003. – №1. – С. 62–65.

10. Тоцька Н. Л. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ (з технологічних спеціальностей легкої промисловості): Дис... к. пед. н. / Н. Тоцька. – Херсон, 2001. – 215 с.
11. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : навч. посіб. / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – 6-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 230 с.
12. Шумовецька С. П. Формування мовної культури особистості у військовому вузі: Дис... к. пед. н. / С. П. Шумовецька. – Хмельницький, 1999. – 167 с.
13. Юкало В. Я. Культура мови : [навчальний посібник] / В. Я. Юкало. – Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. – 77 с.
14. Януш Я. Українська мова в економічному вузі / Я. Януш // Дивослово. – 1999. – №2. – С. 9–14.

References:

1. Babenko O. *Plekaimo movnu osobystist* / O. Babenko // *Dyvoslovo*. – 2004. – №4. – S. 56–59.
2. Baranovska L. *Dydaktychnyi aspekt profesiinoho verbalnogo spilkuvannia* / L. Baranovska // *Pedahohika i psykhol. prof. osvity*. – 2000. – №1. – S. 140–145.
3. Zubkov M. H. *Ukrainska mova: Universalnyi dovidnyk* / M. H. Zubkov. – Kh. : VD «Shkola», 2004. – 496 s.
4. *Kultura ukrainskoi movy: Dovidnyk*. / Za red. V. M. Rusanivskoho. – K. : Lybid, 1990. – 304 s.
5. Luchkina L. V. *Formuvannia movlennievoi kultury maibutnikh uchyteliv zahalnoosvitnikh dystsyplin: Dys. k. ped. n.* / L. V. Luchkina. – K., 2000. – 232 s.
6. Matsko L. I. *Matymemo te, shcho zrobymo* / L. I. Matsko // *Dyvoslovo*. – 2001. – №9. – S. 2–3.
7. Momot V. M. *Formuvannia profesiino zoriientovanoho movlennia u studentiv tekhnikumiv i koledzhiv tekhnichnoho profiliiu: Dys... k. ped. n.* / V. M. Momot. – K., 2002. – 185 s.
8. Romanova L. Ya. *Formuvannia profesiinoho funktsionalnogo movlennia uchniv litseiu pry vyvchenni ekonomichnykh dystsyplin: Dys... k. ped. n.* / L. Ya. Romanova. – K., 2000. – 222 s.
9. Totska N. *Metodyka roboty vykladachiv vyshchoho tekhnichnoho navchalnogo zakladu nad ukrainskym profesiinym movlenniam studentiv* / N. Totska // *Dyvoslovo*. – 2003. – №1. – S. 62–65.
10. Totska N. L. *Formuvannia profesiino zumovlenoho movlennia studentiv tekhnichnoho VNZ (z tekhnolohichnykh spetsialnostei lehkoï promyslovosti): Dys... k. ped. n.* / N. Totska. – Kherson, 2001. – 215 s.
11. Chmut T. K. *Etyka dilovoho spilkuvannia: navch. posib.* / T. K. Chmut, H. L. Chaika. – 6-te vyd., vypr. i dop. – K.: Znannia, 2007. – 230 s.

12. Shumovetska S. P. *Formuvannia movnoi kultury osobystosti u viiskovomu vuzi: Dys... k. ped. n.* / S. P. Shumovetska. – Khmelnytskyi, 1999. – 167 s.
13. Yukalo V. Ya. *Kultura movy: [navchalnyi posibnyk]* / V. Ya. Yukalo. – Ternopil : Ukrmedknyha, 1999. – 77 s.
14. Yanush Ya. *Ukrainska mova v ekonomichnomu vuzi* / Ya. Yanush // *Dyvoslovo*. – 1999. – №2. – S. 9–14.